

A koronavírus-járvány hatása a hazai fizetési szokásokra – 1. rész

Végső Tamás- Bódi-Schubert Anikó:

A koronavírus-járvány hatása a készpénzállomány változására 2020. január-augusztus folyamán

A koronavírus-járvány 2020-ban jelentős gazdasági és társadalmi turbulenciát idézett elő, amely fizetési szokásokat is erőteljesen érintette. Ezért a **Magyar Nemzeti Bank átfogó elemzést tesz közzé a hazai fizetési forgalomról, amelynek célja, hogy bemutassa a koronavírus-járvány és az ahhoz kapcsolódó intézkedések hatásait mind a készpénzes, mind pedig az elektronikus fizetések vonatkozásában.** Jelen tanulmányunkban a készpénzforgalom 2020. január és augusztus hónapjai között tapasztalt alakulását mutatjuk be a jegybank, a hitelintézetek, valamint a pénzfeldolgozók által végzett készpénzes műveletek, továbbá pedig a készpénz fizetési tranzakciókban való használata szempontjából.

E tanulmány-sorozat második részeként, a **koronavírus járvány elektronikus pénzforgalmat érintő hatásairól a Magyar Nemzeti Bank további önálló elemzést készít**, amelyet a közeljövőben publikál.

2020. március 12-től kezdődően – a koronavírus-járvány miatt a magyar kormány által elrendelt veszélyhelyzettel összefüggésben – a Magyar Nemzeti Bankból kiugróan nagymértékű készpénzkiáramlás volt tapasztalható. A **március 25-ig terjedő időszakban 8 munkanap alatt a forgalomban lévő készpénzállomány értéke mintegy 250 milliárd forinttal, azaz 3,9%-kal emelkedett, ami a korábbi trendek alapján 5-7 hónap normál növekményének felel meg.** A járvány hatásai egyéb készpénzforgalmi mutatókban (pl. hitelintézetek fióki és ATM-en keresztüli készpénz-kifizetési forgalma, pénzfeldolgozói adatok) is egyértelműen megmutatkoztak. A pandémiás helyzet által keltett kezdeti intenzív készpénzkereslet fokozatosan enyhült, majd az április és május folyamán fennálló korlátozások hatására a szokásosnál szignifikáns mértékben kevesebb bankjegy áramlott ki az MNB-ből. A korlátozások feloldását követően, a nyári hónapok alatt a készpénzforgalom konszolidálódott, a különféle készpénzhasználatot leíró mutatók többségükben elérték vagy megközelítették a járvány előtti időszakra jellemző értékeiket.

1. A FORGALOMBAN LÉVŐ KÉSZPÉNZÁLLOMÁNY ALAKULÁSA

A forgalomban lévő hazai készpénzállomány értéke a koronavírus-járvány Európában történő megjelenése előtt, 2020. februárjában megközelítőleg 6 400 milliárd forint volt, annak éves növekedési üteme pedig enyhén csökkenő tendenciát mutatva 8,9%-ot tett ki. **2020. március 12-től kezdve azonban a járványhelyzet következtében előállt bizonytalan helyzet következményeként a készpénzigény ugrásszerűen megemelkedett, az ezt követő mintegy másfél hét során naponta átlagosan több, mint 30 milliárd forintnyi bankjegy áramlott ki az MNB-ből, a forgalomban lévő készpénzállomány értéke pedig a hónap második felére megközelítette a 6 700 milliárd forintot.**

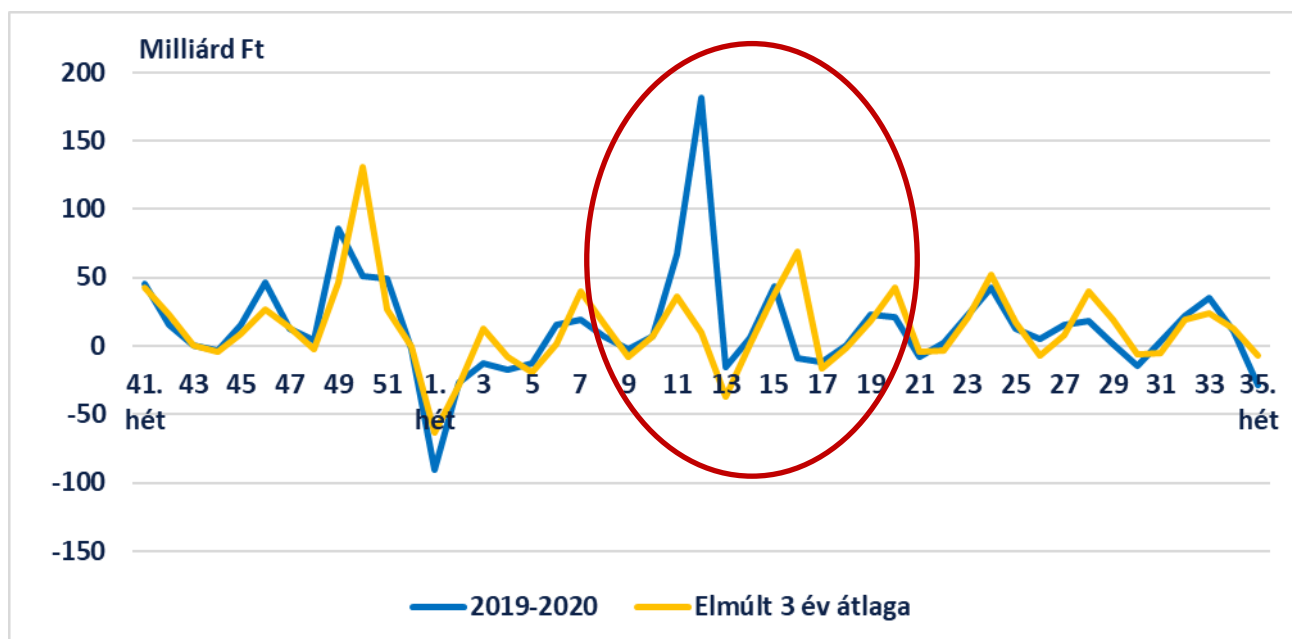
A történetek nem tekinthetők példa nélkülinek, hasonló készpénzkiáramlási csúcsok a múltban a 2008-2009-es gazdasági világválsághoz köthetően is megfigyelhetők voltak (lásd 1. táblázat), melyek abszolút értékben ugyan elmaradtak a márciusi adatoktól, az aktuálisan forgalomban lévő állományhoz viszonyítva azonban meg is haladták annak mértékét, 2008. októberében 16 munkanap alatt a készpénzállomány növekedése a 8,4%-ot is elérte. A kiáramlási sokkokat jellemzően 3-5 hónapos, alacsonyabb kereslettel jellemezhető periódusok követték, ezek azonban hosszabb távon tipikusan nem a bankjegyek visszaáramlását, csupán a kifizetések csökkenését jelentették.

1. táblázat: Korábbi, szezonális hatásokkal nem magyarázható készpénzkiáramlási csúcsok összehasonlítása a 2020. március 12-20. közötti időszakkal

Dátum	Időszak hossza (munkanap)	Készpénzállomány növekedése (milliárd forint)	Készpénzállomány növekedése (százalék)
2008. október 1-22.	16	180,32	8,4%
2009. március 4-13.	8	106,32	4,7%
2010. április 28-május 10.	9	109,48	5,1%
2020. március 12-25.	10	255,59	4,0%

A megnövekedett keresletet követő korrekció ez év tavaszán is megfigyelhető volt (lásd 1. ábra), azonban míg ez 2008 októbere után 4 hónap alatt összesen a korábbi többlet kiáramlás 62%-át tette ki, 2020-ban április és május folyamán csupán 34%-ot ért el, a jegybankból történő kiáramlás pedig júniusra (az ábrán 23-27. naptári hetek) megközelítette a korábbi évekre jellemző mennyiséget.

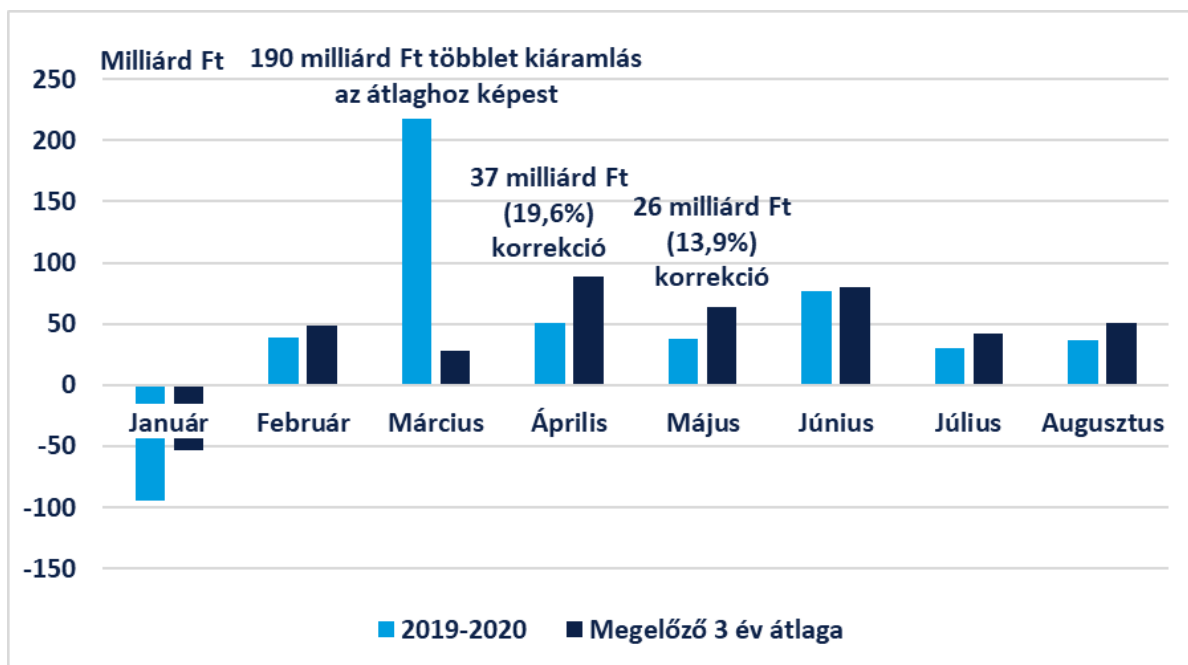
1. ábra: A készpénz be- és kiáramlás nettó jegybanki egyenlege naptári hetek szerint, az elmúlt 3 év átlagával összehasonlítva

A nyár második felében a gazdaság készpénzigénye kisebb mértékben ugyan, de újfent elmaradt a korábbi évek átlagától (lásd 2. ábra), ez azonban vélhetően egyéb, a pandémiás helyzet

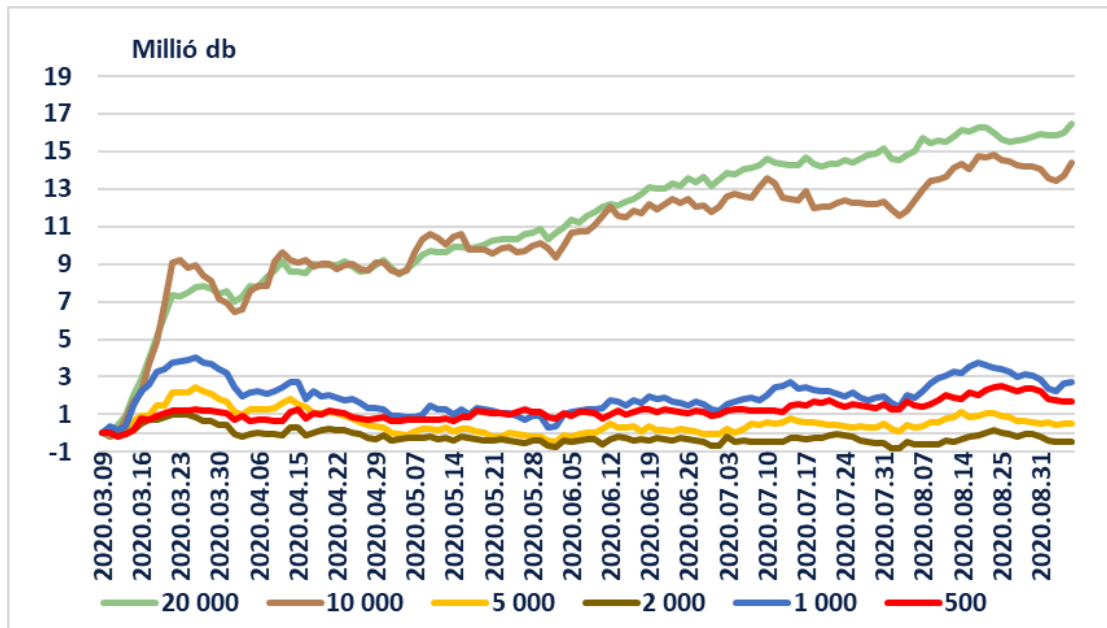
következtében előállt folyamatok eredménye (pl. fogyasztási szokások megváltozása, külföldről érkező turisták számának csökkenése), nem tekinthető közvetlenül a márciusi kiáramlási sokk korrekciójának.

2. ábra: A készpénz be- és kiáramlás nettó jegybanki egyenlege naptári hónapok szerint, az elmúlt 3 év átlagával összehasonlítva

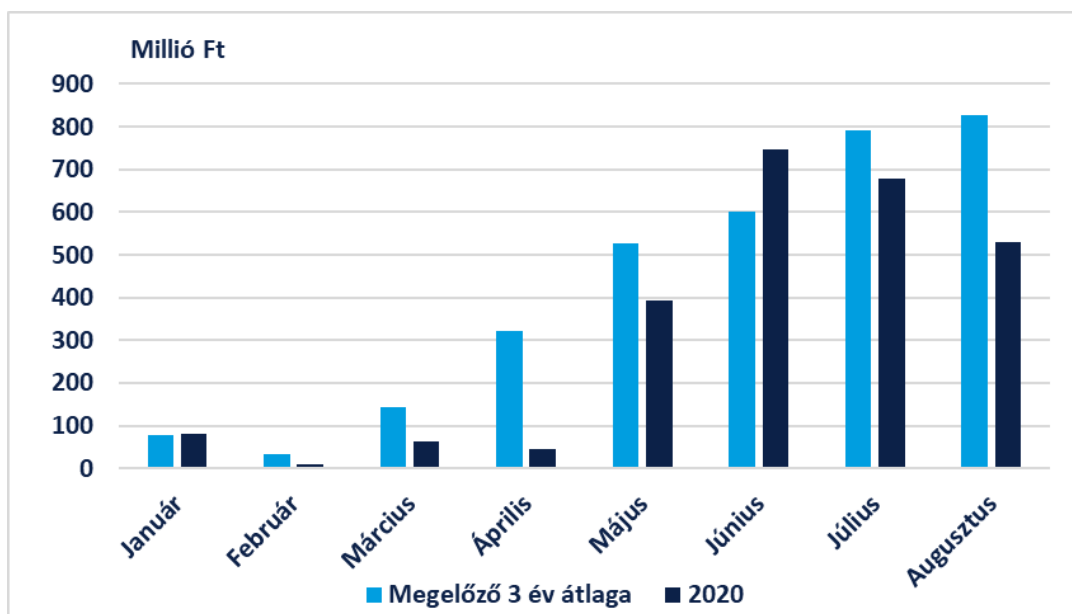
Az egyes bankjegycímletek forgalmát megvizsgálva elmondható, hogy a márciusi kiugró mértékű kereslet elsősorban a 10 000 és 20 000 forintos címleteket érintette, azonban a kisebb értékű bankjegyek állománya is számottevően növekedett, ezzel is alátámasztva a lakossági felhalmozás készpénzforgalomra gyakorolt hatását (lásd 3. ábra). Míg azonban a március második felétől drasztikusan visszaeső kiskereskedelemmel összhangban a kis címletek állománya augusztus közepéig alatta maradt a korábbi csúcsoknak - ezzel is utalva a tranzakciós célú készpénzhasználat mértékének csökkenésére – a nagy címletek esetében lényegében töretlen növekedés volt megfigyelhető.

3. ábra: A forgalomban lévő állomány napi változása az egyes bankjegycímletek esetén, 2020. március 9-hez viszonyítva

A forint érték esetén nem következett be a bankjegyeknél tapasztaltnál hasonló keresletnövekedés, a forgalom március és április folyamán is jelentősen elmaradt a megelőző évek átlagától (lásd 4. ábra). Ennek oka vélhetően az volt, hogy a pandémiás helyzethez kapcsolódó korlátozások következményeként különösen nagymértékben csökkent azon tranzakciók száma (pl. alkalmi kis értékű vásárlások büfében, újságosnál, automatából történő vásárlások), melyeknél gyakori az érték használata. A nyár folyamán az érték iránti kereslet jobban megközelítette a korábbi években tapasztalt értéket, azonban összességében mintegy 12%-kal továbbra is elmaradt attól, így feltételezhető, hogy a koronavírus-járvány további hullámainak esetleges megjelenésével az érmeforgalom tartósan alacsonyabb maradhat a megszokottnál.

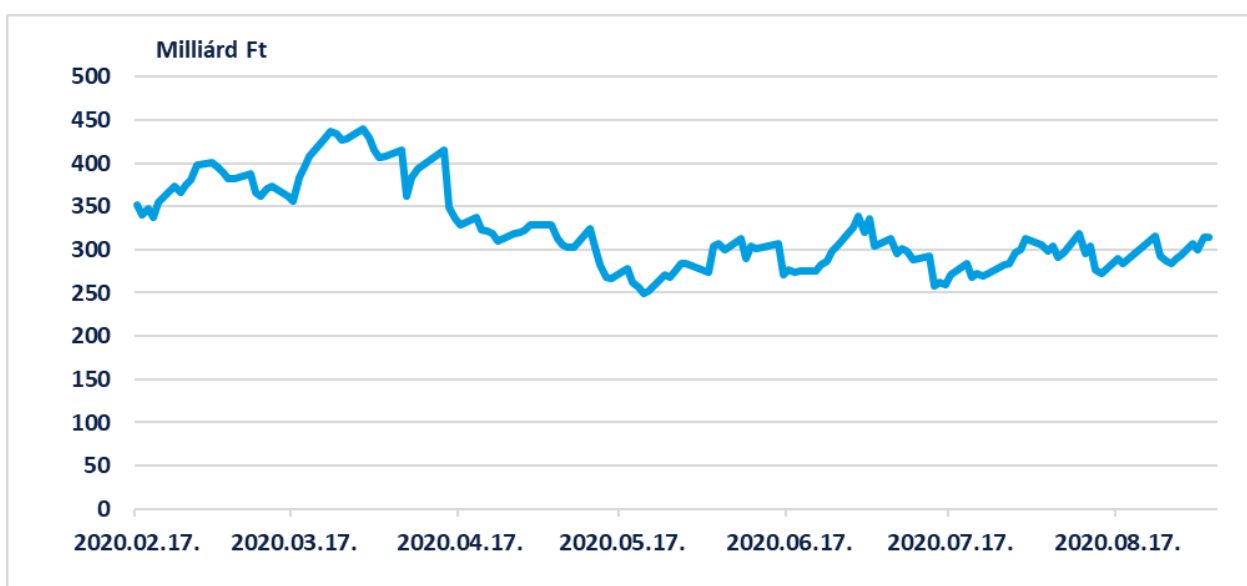
4. ábra: A jegybankból történő érmeáramlás értéke naptári hónapok szerint, az elmúlt 3 év átlagával összehasonlítva

1.1. Hitelintézeti forint készpénztartalékok alakulása

A márciusi készpénzkiáramlási sokk, valamint az azt követő korrekciós időszak során többször is egyértelműen megfigyelhető volt a hitelintézetek forintpénztári készpénzállományának szezonális hatásokkal nem magyarázható, szignifikáns mértékű megváltozása. Míg márciusban elsősorban a tartalékok elővigyázatosságból történő növelése volt jellemző, áprilistól kezdve azok mértéke a járványhelyzetet megelőző szint alá csökkent, a tavaszi 430 milliárd forintos csúcs, majd a májusi 245 milliárd forintos mélypont után júniustól kezdve a 260-320 milliárd forintos tartományon belül ingadozott (lásd 5. ábra).

5. ábra: A hitelintézetek forinkészleteinek állománya 2020. február-augusztus hónapokban

A jelenség elsődleges magyarázata, hogy a hitelintézetek egy része készletezési stratégiájának kialakítása során a bankközi kamatlábak, elsősorban a 3 hónapos BUBOR értékének alakulását veszi figyelembe, mely a járványhelyzet, illetve az ahhoz kapcsolódó gazdasági intézkedések következtében március és április folyamán emelkedett, és nagysága jelenleg is némileg meghaladja a korábban jellemző, 0 körüli értékeket.

2. KÉSZPÉNZHASZNÁLATI SZOKÁSOK MEGVÁLTOZÁSA

A koronavírus-járvány, illetve az ahhoz kapcsolódó korlátozások hatásai egyértelműen megfigyelhetőek voltak a hitelintézeti készpénzforgalomban, valamint a lakossági készpénzhasználati szokások területén is. Előbbi mutatók alakulásáról a jegybanki hitelintézeti adatszolgáltatások, míg utóbbiról elsősorban az online pénztárgép (OPG) adatbázis szolgál információkkal.

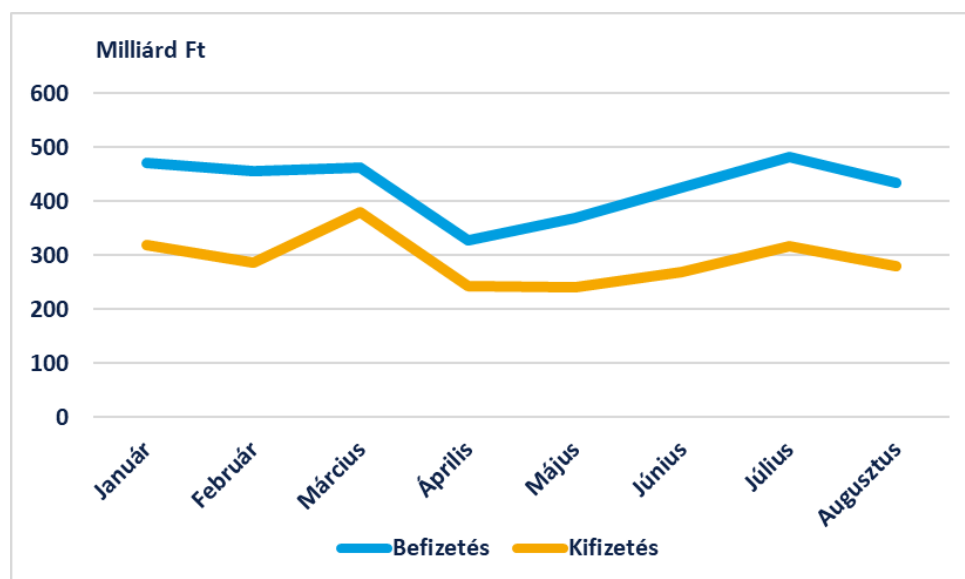
2.1. Készpénz ki- és befizetési forgalom alakulása

Általánosságban elmondható, hogy a hitelintézetek készpénzkifizetéseik nagyobb részét ATM hálózatukon keresztül teljesítik, míg a befizetéseik nagyobb része elsősorban a fióki pénztárakban jelentkezik. **A koronavírus-járvány kapcsán márciusban tapasztalt kiskereskedelmi felvásárlási**

láz idején a hitelintézetek néhány napon keresztül rendkívül magas ATM készpénzfelvételi adatokról számoltak be, az általuk szolgáltatott későbbi adatok alapján azonban – némileg meglepő módon – **a hónap egészét tekintve nem volt megfigyelhető szignifikáns kiugrás**. Az ATM-hálózaton keresztül végzett kifizetések összege 2019 azonos időszakának adatait idén februárban 7%-kal, március folyamán azonban mindössze 4%-kal - 27 milliárd forinttal – haladta meg, mely nem tér el az általános trendektől. Áprilisban a kijárási korlátozások és az emiatt visszaeső kiskereskedelmi forgalom következményeként az ATM-ből történő készpénzfelvételek összege éves alapon több, mint 18%-os csökkenést mutatott, ezt követően azonban fokozatosan növekedve júniusra már elérte a 2019-es érték 93%-át.

A bankfiókon keresztül felvett készpénz értéke ezzel szemben 2020 márciusában a megelőző hónaphoz képest közel harmadával, 93 milliárd forinttal nőtt, ami – a befizetések stagnálása mellett – azt jelentette, hogy a hitelintézeti pénztárakba befolyó nettó készpénzmenyiség 170 milliárd forintról 83 milliárd forintra apadt (lásd 6. ábra). Áprilisra a be- és kifizetések hasonló nagyságú visszaesést mutattak, így a pénztári készpénzbeáramlás továbbra is alacsony szinten maradt, májustól kezdve azonban a helyzet fokozatos normalizálódása volt megfigyelhető, a nyár folyamán a bankfiókok készpénzforgalma már megfelelt a járvány előtt tapasztaltaknak.

6. ábra: Hitelintézetek pénztári készpénzforgalmának alakulása 2020. január és augusztus között

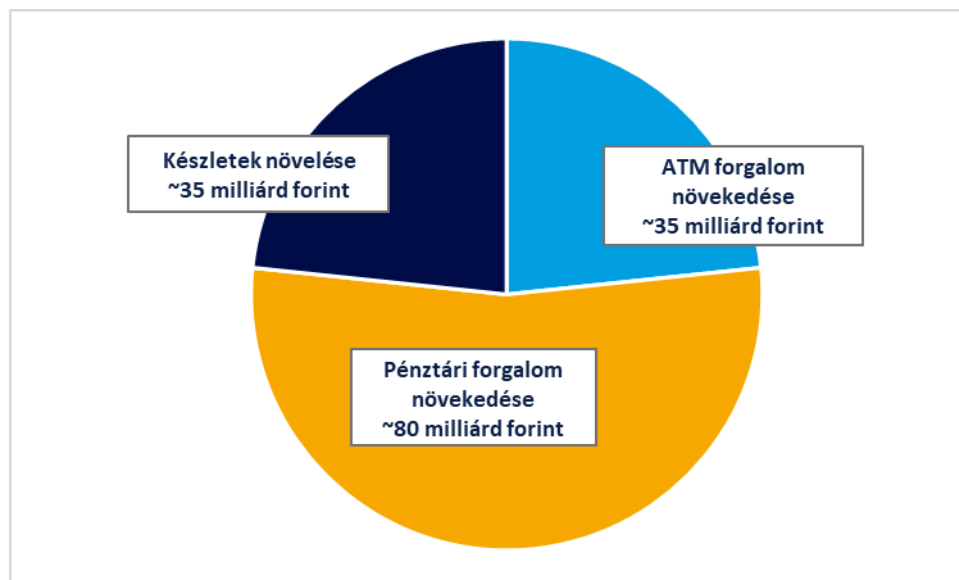

Összevetve a hitelintézeti készpénztartalékok korábban bemutatott megváltozásaival, a fenti adatok támpontot nyújthatnak arra vonatkozóan, hogy a 2020. márciusában a nagyobb hazai kereskedelmi bankok¹ részéről jelentkező megnövekedett készpénzfelvételi igény pontosan milyen célokat szolgált (lásd 7. ábra). A hónap egészét tekintve, a februárhoz viszonyított többlet nettó kifizetés az MNB ezen ügyfelei részére összesen mintegy 150 milliárd forintot tett ki, amely – mivel a rendelkezésre álló információink alapján a bankközi készpénzpiac egyéb szereplőitől (pl. vállalati

¹ Az adatokat az alábbi hitelintézetekre vonatkozóan vizsgáltuk összevont értéken: OTP Bank, Erste Bank, MKB Bank, UniCredit Bank, Budapest Bank, Raiffeisen Bank, MagNet Bank, K&H Bank, CIB Bank, Takarékbank

ügyfélkörrel rendelkező hitelintézetek, Posta) beszerezhető készpénzmenyiség a vizsgált időszakban nem változott számottevően – az alábbi módon oszlott meg: az ATM-hálózatból történő többlet kiáramlás 35 milliárd forintot tett ki, és ugyanennyivel nőtt a szektor pénztári forint készpénzállománya is. A legnagyobb szerepe azonban a pénztári kifizetéseknek volt, itt a nettó forgalom növekedése februárról márciusra elérte a 80 milliárd forintot.

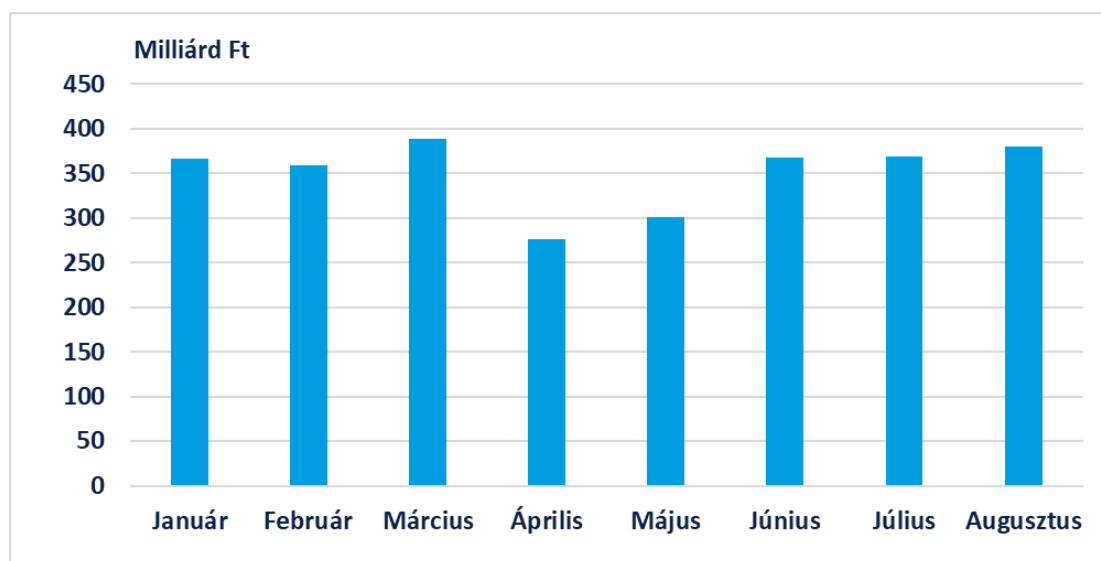
7. ábra: A 2020. márciusában a jegybankból a nagyobb hazai hitelintézetek felé történő többlet készpénzkiáramlás becsült megoszlása felhasználási terület szerint

2.2. A járványhelyzet fizetési szokásokra gyakorolt hatásai

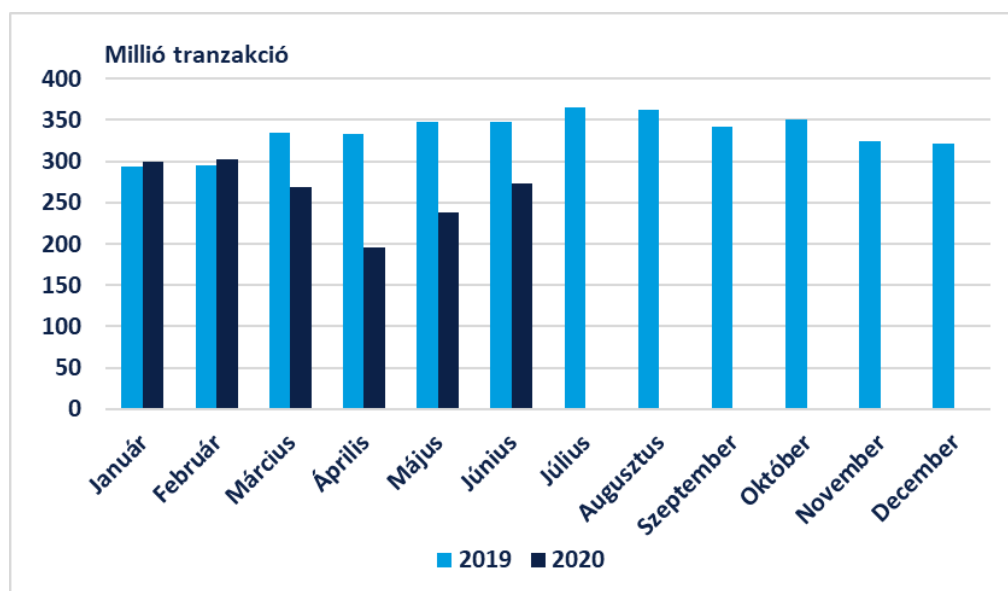
A tranzakciós célú készpénzhasználatnak egyik jó indikátora a **pénzfeldolgozók által kiskereskedőktől átvett bankjegyek mennyisége, amely áprilistól kezdődően számottevően csökkent** (lásd 8. ábra). A visszaesés áprilisban közel 30%-os volt, azonban a mutató fokozatos növekedést prezentálva júniusra elérte a korábban jellemző 360-380 milliárd forintos tartományt. A csökkenés oka legfőképpen a kiskereskedelem bizonyos szektoraiban a forgalom általános, nagymértékű visszaesése volt, emellett azonban arra is utal, hogy a vásárlók a vizsgált időszakban a korábbiaknál jobban előnyben részesíthették a készpénzmentes fizetést, különös tekintettel az érintésmentes megoldásokra.

8. ábra: A pénzfeldolgozó cégek által kiskereskedőktől átvett bankjegyek összesített értéke 2020. január és augusztus között

A fizetési szokások megváltozásáról jóval pontosabb adatokkal szolgál a NAV-hoz bekötött online pénztárgépek adatait tartalmazó adatbázis, mely lefedi a kiskereskedelmi és vendéglátó szektor jelentős részét is. Megfigyelhető, hogy **az ilyen pénztárgépen végzett tranzakciók darabszáma a koronavírus-járvány miatt kihirdetett veszélyhelyzet időszakában drasztikusan visszaesett**, az áprilisi mélypontra csak a 2019-es mennyiség 59%-át tette ki, de még júniusban is csak a megelőző év adatának 79%-át érte el (lásd 9. ábra).

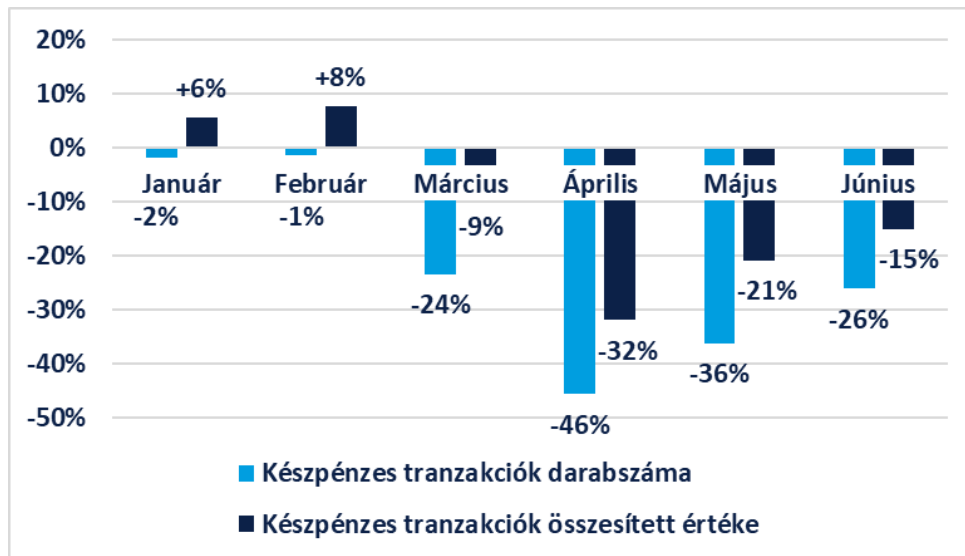
9. ábra: Az online pénztárgépeken végzett fizetési tranzakciók összesített havi darabszámának alakulása 2019-ben és 2020 első félévében

A visszaesés a készpénzes tranzakciókat kiemelten érintette, ezek esetén a csökkenés áprilisban 46%-os, és júniusban is 26%-os volt (lásd 10. ábra) az előző év azonos időszakához képest. Megfigyelhető továbbá, hogy **a járványhelyzet következtében elsősorban az alacsonyabb összegű vásárlások maradtak el**, mely adekvát magyarázattal szolgál az érmék iránti kereslet csökkenésére

is. A tranzakciók összesített értéke mind a készpénzes, mind pedig a kártyás vásárlások esetén jóval kisebb mértékben csökkent, mint azok darabszáma, így az átlagértékek január és június között a készpénzes fizetések esetén 2385 forintról 2762 forintra, kártyahasználat esetén pedig 5585 forintról 6354 forintra emelkedtek. Az online pénztárgép használatára kötelezett szektorok forgalmával kapcsolatban bizakodásra ad okot, hogy **valamennyi fizetési módot tekintve júniusra a tranzakciók összesített értéke elérte a 2019-es adat 94%-át.**

11. ábra: Az online pénztárgépeken végzett készpénzes fizetési tranzakciók havi darabszámának és összesített értékének megváltozása 2019 azonos hónapjához viszonyítva

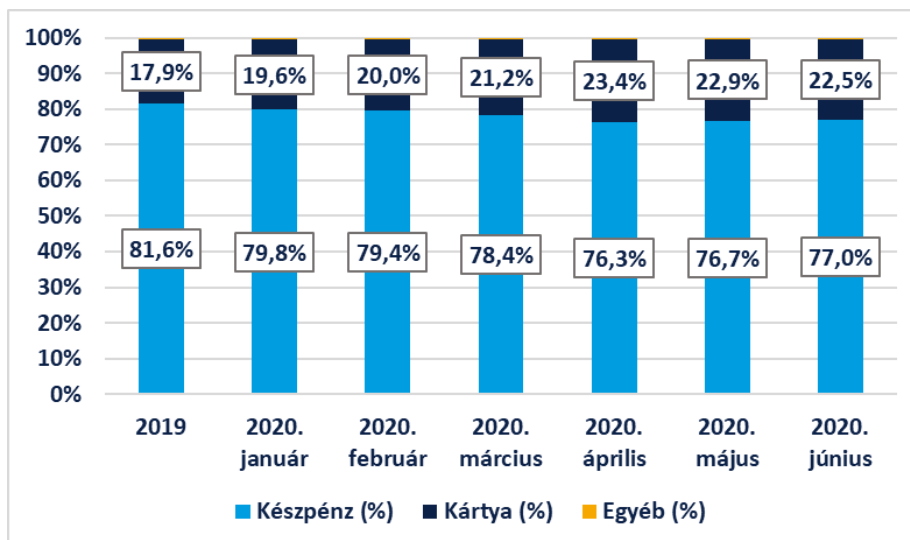
Fontos azonban megemlíteni, hogy a járványhelyzet által okozott visszaesés ellenére Magyarországon **továbbra is a készpénz a leggyakrabban és legnagyobb értékben igénybe vett fizetőeszköz.** Jelentős új fejlemény viszont, hogy az online pénztárgépeken regisztrált adatok szerint a járványhelyzethez kapcsolódó lezárások idején korábban nem tapasztalt ütemben gyorsult a kártyás fizetések térnyerése, de a bankjegyek és érmék használatának részaránya még az áprilisi mélyponton is elérte a 76,3%-ot darabszám szerint (lásd 11. ábra), illetve értékben az 59,2%-ot (összesített érték szerint, lásd 12. ábra).

Május és június folyamán – a korlátozások feloldását követően – a készpénzes fizetések aránya kismértékben emelkedett a megelőző két hónaphoz képest. Ez arra utalhat, hogy a **koronavírus-járvány fizetési szokásokra gyakorolt hatásainak egy része ideiglenes lehet,** nem zárható ki viszont, hogy **bizonyos részük hosszútávon is rögzülhet.** Az esetleges tartós hatások mértékének meghatározása azonban csak hosszabb idő után lesz lehetséges, ehhez egyelőre nem rendelkezünk elég információval.

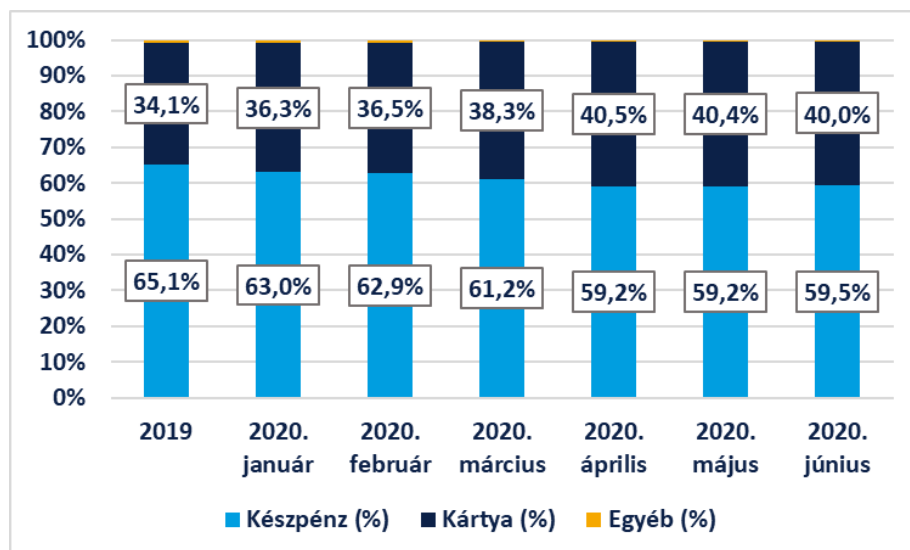
Emellett a koronavírus-járványtól független események, így például a **szabályozási környezet változása hosszú távon szignifikáns hatást gyakorolhatnak a fizetési szokások változására.** Azzal, hogy 2021-től lehetséges lesz minden online kasszával rendelkező kereskedelmi és/vagy vendéglátóegységben elektronikus módon is fizetni, megteremtődik a lehetőség arra, hogy a

fogyasztók a legtöbb vásárlási szituációban szabadon dönthessenek az általuk használt fizetési módról. Ez bizonyára tovább erősíti majd a készpénzmentes fizetések arányának növekedését.

11. ábra: Az online pénztárgépeken végzett fizetési tranzakciók darabszámának megoszlása fizetési módok szerint 2019-ben, valamint 2020. első félévének hónapjaiban

12. ábra: Az online pénztárgépeken végzett fizetési tranzakciók összesített értékének megoszlása fizetési módok szerint 2019-ben, valamint 2020. első félévének hónapjaiban

3. NEMZETKÖZI ÖSSZEHALONLÍTÁS

Bár a hazánkban március közepén tapasztalt kiáramlási sok rátekintésre kirívónak tűnhet, **a világ vezető valutáira, valamint régióknk egyéb államaira is igaz, hogy a koronavírus-járvány kitörése kapcsán rekordméretű készpénz iránti kereslettel kellett szembenéznük** (lásd 13. ábra), ami főként a nagyobb értékű bankjegycímleteket érintette. Az euró bankjegyállomány éves növekedési üteme a korábban jellemző 5-6%-ról júniusra 10% fölé ugrott, amihez hasonlóra a 2008-2009-es

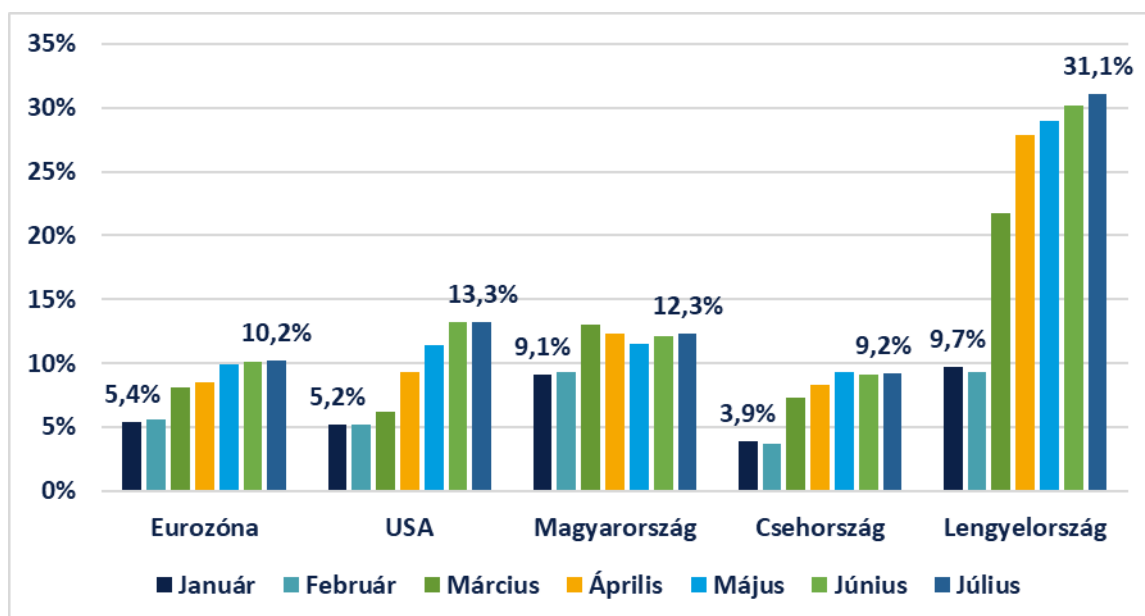
válság óta nem volt példa. A dollár esetén megfigyelhető, éves alapon 13,3%-os emelkedés szintén az elmúlt évtized legmagasabb értéke.

Csehországban a forgalomban lévő készpénzállomány márciusi emelkedése csak kevéssel maradt el a 2019 folyamán tapasztalt teljes éves bővüléstől (24,1 illetve 25,8 milliárd korona), a növekedés pedig április és május során is töretlenül folytatódott. Lengyelországban a készpénzállomány március és április folyamán összesen több, mint 20%-kal nőtt (összehasonlításképpen ez az arány hazánkban az 5%-ot sem érte el), az éves alapon történő bővülés mértéke pedig példátlan módon júliusra a 30%-ot is meghaladta.

A jelenségben feltehetően nagy szerepet játszik, hogy a járvány gazdasági hatásainak enyhítése érdekében az elmúlt hónapokban a cseh és a lengyel jegybank, valamint a FED is számottevő mértékben csökkentette az alapkamat mértékét, ezzel is implicit módon erősítve a készpénz, mint megtakarítási eszköz szerepét. Emellett a világváluták esetén – a járvány kitörését megelőző felhalmozási láz mellett – fontos tényező lehet, hogy korábbi tapasztalatok szerint gazdasági-társadalmi válsághelyzetek idején a lakosság jellemzően a szokásosnál nagyobb mennyiségű készpénz tartalékolásába kezd.

Hazánkhoz hasonló korrekció, azaz a növekedés ütemének lassulása a vizsgált államok közül kizárólag Csehország esetén következett be, az Eurozóna és az USA esetén csak az emelkedés állandósulásáról beszélhetünk, míg Lengyelországban még július folyamán is gyorsuló ütemű kiáramlás volt tapasztalható.

13. ábra: A forgalomban lévő készpénzállomány éves növekedési ütemeinek összehasonlítása az Eurozóna, az USA, Magyarország, Csehország és Lengyelország esetén 2020. január és július között

A készpénzkereslet növekedése még olyan államok esetén is megfigyelhető volt, melyekben a forgalomban lévő készpénzállományt a korábbi években stagnálás vagy lassú csökkenés jellemezte. Az éves növekedési ütem a nyár második felére Norvégiában például elérte a 3,3%-ot,

míg az Egyesült Királyságban a 6,3%-ot. Mindez arra utal, hogy válsághelyzetben, alacsony kamatszint mellett a lakosság még azokban az országokban is „szükséges tartalékként” tekinthet a készpénzre, ahol egyébként annak normál mindennapokban való tranzakciós szerepe már erősen visszaszorult.

A fentieket tekintve egyértelműen megállapítható tehát, hogy **régiós összehasonlításban a Magyarországon márciusban tapasztalt kiáramlási sokk nem tekinthető kiugró mértékűnek**, különösen annak figyelembevételével, hogy április elejétől kezdve hazánkban lassú konszolidáció figyelhető meg, míg más országokban jellemzően folytatódott a szokatlanul erős növekedés.

ÖSSZEGZÉS

Tanulmányunkban a magyarországi készpénzállomány 2020 folyamán megfigyelhető mintázatát vizsgáltuk, különös tekintettel a koronavírus-járvány okozta korlátozások, illetve az azok feloldása óta eltelt időszak készpénzkeresletre gyakorolt hatásaira.

Elemzésünkben megállapítottuk, hogy a járványügyi veszélyhelyzet elrendelését **követően a készpénzállomány március 12-25. között átmenetileg szignifikánsan növekedett, amelyet azt követően gyors korrekció jellemzett.** A nyári időszakban a készpénzkereslet alapvetően normalizálódott, bár kis mértékben a megelőző évek átlaga alatt maradt. A készpénzfizetési szokások tekintetében a koronavírus-járvány tavaszi intenzív időszakában a tranzakciók számának lényeges visszaesése volt tapasztalható, ám a tranzakciók átlagértéke szignifikánsan növekedett. A **lakossági fizetési szokások tekintetében** – a készpénzes tranzakciók darabszámának csökkenése és az **elektronikus fizetési módok használatának korábbi trendet jelentősen meghaladó növekedése ellenére** – a **teljes regisztrált kiskereskedelmi és vendéglátóipari vásárlások háromnegyed részét továbbra is készpénzben bonyolította a magyar lakosság.** A járványügyi korlátozások feloldását követően, a készpénzes tranzakciók volumene és aránya is kismértékben emelkedett a megelőző két hónaphoz képest.

E tanulmány-sorozat második részeként, **a Magyar Nemzeti Bank további elemzést jelentet meg a közeljövőben, amely a koronavírus-járvány elektronikus pénzforgalomra gyakorolt hatásait vizsgálja.**